

Restauratie Waagtoren hele operatie

Eens in de twaalf jaar staat de Waagtoren in de steigers. Dan wordt het schilderwerk gedaan en al het andere onderhoudswerk dat noodzakelijk is. In oktober 2017 zijn de steigers weer geplaatst voor de huidige opknapbeurt. Die bleek alleen iets ingrijpender dan van tevoren was ingeschat. Onze erfgoedverslaggeefster Judith Flapper nam een kijkje.

Op een gure donderdagochtend in januari gaat het gebeuren. De beklimming van de Waagtoren in restauratie. Samen met Peter Smidt die het gebouw namens de gemeente beheert en restauratiearchitect Peter de Vries. Gelukkig heb ik geen hoogtevrees, maar ondanks dat is het een spannend avontuur. Dat begint al met de bouwlift die ons naar boven moet brengen. Maar dan zijn we er nog niet. Er volgt nog een flink aantal trappen op de steigers zelf. En ik kan alvast verklappen dat ik niet helemaal naar boven durfde (lees ook het uitgebreide verslag op erfgoedalkmaar.nl)

■ EENS IN DE TWAALF JAAR

Eens in de circa twaalf jaar staat de Waagtoren in de steigers. "Ons beleid schrijft in principe voor dat we alle monumentale panden om de vier jaar schilderen," vertelt Peter Smidt, coördinator onderhoud en projecten afdeling Vastgoed. "Maar het is een beetje te kostbaar om de Waagtoren elke vier jaar in de steigers te zetten, dus dat doen we eens in de twaalf jaar. Dan kunnen we meteen het metsel- en loodwerk inspecteren. Je kunt namelijk pas echt zien in welke staat dat verkeert als je er met je neus bovenop staat."

Toen de steigers eenmaal stonden, bleek tijdens de eerste inspectie dat al het voegwerk verwijderd moest worden en ook het loodwerk was in veel slechtere staat dan gedacht. Verder is er een heleboel houtrot aangetroffen dat hersteld moest worden.

Lees verder op pagina 2 ►

In totaal zes maanden staat de Waagtoren in de steigers voor onder meer voegwerk (linksboven), schilderwerk (links onder) en herstel van het loodwerk (zie pagina 2).

'Lees meer op erfgoedalkmaar.nl

Erfgoedalkmaar.nl, de nieuwe website rondom erfgoed in de gemeente Alkmaar, is live. "Het hoort helemaal bij de 21e eeuw dat je informatie en achtergrondverhalen over erfgoed ook digitaal beschikbaar stelt," zegt een enthousiaste wethouder erfgoed Anjo van de Ven. "Dat deden we al via de Facebook-pagina van Erfgoed Alkmaar en deels via de gemeentelijke website. Maar nu is er dus ook erfgoedalkmaar.nl. Een goede service voor iedereen die van erfgoed houdt, onder wie ook de bezoekers van onze mooie stad." Eén van de onderdelen van de site is een gezamenlijke activiteitenkalender. Alle organisaties die actief zijn met en voor erfgoed in Alkmaar kunnen hier hun activiteiten aanbieden.

Lees verder op pagina 3 ►

■ IS DIE PERIODE VAN TWAALF JAAR DAN TOCH TE LANG?

“Nee, daar ligt het niet aan. Het heeft meer te maken met werkmethode en verschillende inzichten op dat gebied. Op kritieke punten in het loodwerk bijvoorbeeld, was er van alles dicht gekit. Daarbij kwam dat het afschot schuin afliep naar de toren in plaats van andersom. Het effect was uiteindelijk een soort omgekeerde badmuts waar het water in bleef staan. Op die manier liep het via ontstane kieren uiteindelijk zo de constructie in.”

Om ervoor te zorgen dat er over nog eens twaalf jaar niet weer zoveel herstelwerk nodig is, is het belangrijk uiterst zorgvuldige keuzes te maken in aanpak en materiaalgebruik. Restauratiearchitect Peter de Vries: “Voor het herstel van het voegwerk bijvoorbeeld, gebruiken we mortel op basis van schelpkalk. Die is vetig en beter vochtregulerend dan mortel op basis van cement. Kalkmortel kan in feite steeds vocht op blijven nemen en raakt nooit helemaal uitgehard. Daardoor is het materiaal veel minder aan slijtage onderhevig. Maar het maken van de juiste mortel blijft een heikele kwestie hoor. Ook kalkmortel heeft zijn beperkingen. Er is in feite geen enkele mortel die je overal kunt toepassen. Ook TNO worstelt met dit vraagstuk.”

■ NATUURSTEEN

Voor het herstellen van de aangetaste natuursteen, waarmee de toren is gebouwd, is de zogenoemde Jahnmortel gebruikt, een speciale reparatiemortel voor zandsteen. Peter de Vries: “De gebruikte natuursteen is Bentheimer zandsteen en die heeft een gele kleur. De steenhouwer heeft hem afgewerkt met mooie ribbeltjes, ook wel frijnslag genoemd. Dat was in die tijd een teken van luxe. Maar zandsteen is vrij zacht en verweert gemakkelijk. En dat is waarschijnlijk de reden geweest dat ze de stenen vervolgens geschilderd hebben. Normaal gesproken werden ze alleen behandeld met bijvoorbeeld lijnolie. Maar hier kwamen we wel vijf of zes verschillende verflagen tegen, die nu dus verwijderd zijn. Het nadeel van verf is dat je dan geen goed beeld krijgt van eventuele breuken. Het bleek namelijk dat de blindankers binnenin waren gaan roesten en dat zorgt voor schade aan de stenen. De grote brokstukken zijn gelijmd en daar waar stukken ontbraken, zijn de stenen dus hersteld met reparatiemortel van de firma Jahn waarna ze behandeld zijn met een ademende afwerklaag. Maar eerst zijn alle losse onderdelen eraf gehaald en is al het ankerwerk ontroest en roestwerend behandeld, zodat het geheel weer minstens vijftig jaar mee kan.”

Het is de bedoeling dat vóór het drukke toeristenseizoen de doeken er weer af kunnen, zodat de Alkmaarders en toeristen weer kunnen genieten van een mooie gerestaureerde toren.

Subsidie voor initiatieven met erfgoedfactor

Van plan om iets te organiseren of publiceren waarbij erfgoed in Alkmaar een belangrijke rol speelt? Wellicht komt het initiatief in aanmerking voor een speciale nieuwe subsidie.

Om erfgoed (en andere vormen van cultuur) in Alkmaar breed onder de aandacht te brengen is sinds vorig jaar een nieuwe subsidieregeling gestart. De subsidie is bedoeld als financiële ondersteuning voor kleinschalige initiatieven met een erfgoedfactor.

Denk bijvoorbeeld aan publicaties, tentoonstellingen en films waarbij erfgoed een rol speelt. Maar ook verhalenfestivals, theatervoorstellingen en educatieve projecten komen in aanmerking.

Er wordt tot maximaal de helft van de totale begroting aan subsidie toegekend, met een maximum van € 5000 per aanvraag. Het aanvraagformulier is te vinden op alkmaar.nl onder subsidie cultuur.

Of stuur een e-mail met uw vragen naar erfgoed@alkmaar.nl.

Lees meer op erfgoedalkmaar.nl

vervolg van voorpagina

Doel van erfgoedalkmaar.nl is de gemeente Alkmaar nog beter op de kaart te zetten als erfgoedgemeente. De website neemt je als het ware mee achter de schermen en laat onder meer de resultaten zien van de politieke en bestuurlijke inzet op het gebied van archeologie, bouwhistorie en monumentenzorg. Zo vind je hier de resultaten van onderzoek en artikelen over de verschillende aandachtsgebieden. Dat zijn de archeologische opgravingen (denk aan de ring en de schoen van Maria Tesselschade); bouwhistorisch onderzoek (met onder meer houtmonsters die dateringen leveren van huizen in de oude kernen) en verhalen over restauraties en verbouwingen van monumenten van particulieren. Ook vind je er de uitgebreide versies van verhalen en reportages die verschijnen in deze nieuwsbrief. De website [Erfgoedalkmaar.nl](http://erfgoedalkmaar.nl) is er nadrukkelijk voor de achtergronden en de beleving van erfgoed. Voor alle regels, vergunningen en formulieren voor archeologie en monumenten blijft alkmaar.nl de aangewezen plek.

■ IJKPUNTEN

Anjo van de Ven: “erfgoed is belangrijk om verschillende redenen. Het bepaalt bijvoorbeeld mede onze identiteit. Je leeft in een gemeente die al veel eeuwen heeft meegeemaakt en dat lees je terug in je dagelijkse omgeving. Let maar op je taalgebruik. Je zegt bijvoorbeeld: ‘dat is vlakbij de Grote Kerk...’ De ijkpunten in de gebouwde omgeving worden vaak gevormd door Erfgoed. Het is daarom belangrijk om er zuinig op te zijn. En dat kan onder meer door goed hergebruik. Het is mooi om via deze website de verhalen te kunnen delen achter het erfgoed.”

■ EÉN AGENDA VOOR ALLE ERFGOEDACTIVITEITEN

Belangrijk onderdeel van de website is de gezamenlijke agenda met lezingen, feestelijke gebeurtenissen, open dagen, enzovoort. Alles mag erop, als het maar te maken heeft met erfgoed in en rond Alkmaar. Alle instanties uit de omgeving die zich bezighouden met erfgoed kunnen deze activiteitenkalender gebruiken, zodat alles op één plek te vinden is.

■ OPEN MONUMENTENDAG

Ook veel aandacht wordt op de site besteed aan het jaarlijkse erfgoed-evenement Open Monumentendag.

Vanaf dit jaar is erfgoedalkmaar.nl de officiële site voor dit evenement.

Verder heeft de website een archief-functie voor alle publicaties, archeologische rapporten en natuurlijk ook de digitale nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar.

Via links wordt verwezen naar andere instanties die actief zijn op het gebied van erfgoed in en rond Alkmaar.

De lancering van de website op het grote scherm in de bibliotheek. Wethouder Anjo van de Ven te midden van de Erfgoedmedewerkers.

Verder in dit nummer

Groothuizen, een winkel met een rijke historie	pag	4-5
Wonen in een kerk in Oost-Graftdijk	pag	6-7
Monumentenstatus voor gemaal Oostmijzerdijk	pag	8-9
Grote Kerk 80 jaar geleden de instorting nabij	pag	10
Timewarp: Grote Kerk en Scheteldoekshaven	pag	10
Bunker Alkmaarder Hout opent als museum	pag	11
375 jaar Starnmeerpolder	pag	11
Dijkpaal van Zuider Rekerdijk gerestaureerd	pag	12
Villa Rosmade krijgt Oegstgeester pannen terug	pag	13
Moriaanshoofd bergt uiterst zeldzame kamer	pag	14-15
Bijzondere bodemvondsten: snuifbakspot	pag	16
Colofon	pag	16

Groothuizen, een winkel met een rijke historie

Verdrunkenoord 121 tijdens de verbouwing tot Aloha Café, maart 2018.

De winkel van Groothuizen, ofwel de bekende kunstschilderspecialzaak aan het Verdrunkenoord 121 wordt op dit moment flink verbouwd. Ooit werd in dit pand, in 1864, de firma Kluitman opgericht, van de bekende drukkerij-uitgeverij. Maar al sinds 1930 is het het domein van de familie Groothuizen, inmiddels de derde generatie. Toen bij de verbouwing het pand werd ontdaan van al het twintigste-eeuwse timmerwerk, kwam een lange bouwgeschiedenis aan het licht met zelfs middeleeuwse resten.

De winkel van Frans en Adri Groothuizen was tot dit jaar verdeeld over maar liefst vier panden langs de Kapelsteeg. Sinds dit jaar is het winkelgedeelte echter geconcentreerd in het pand aan de Kapelsteeg 2. Dit is overigens de voormalige drukkerij van Pieter Kluitman, in 1902 gebouwd, recht tegenover de Kapelkerk.

Het hoekpand aan het Verdrunkenoord 121 wordt op dit moment ingrijpend verbouwd voor het Aloha Café, dat nu nog aan de Gedempte Nieuwesloot zit. Bij de verbouwing zijn in maart belangrijke bouwhistorische en archeologische ontdekkingen gedaan.

Tekening van bouwhistorische en archeologische sporen (P. Bitter). Het noorden is rechts.

DRIE PANDEN

Verdrunkenoord 121 bestaat eigenlijk uit drie panden, verscholen achter één witte zijgevel: Verdrunkenoord 121-Noord op de hoek van de steeg, daarachter 121-Zuid en daarachter weer aangebouwd Kapelsteeg 2A (met een eigen voordeur aan de steeg). De ouderdom van de panden is onder meer te zien aan de diverse smeedijzeren muurankers, waarmee de muren aan de vloerbalken zijn verankerd. Het eigenlijke hoekpand (121-Noord) is van 1752 en heeft een verdieping met een sierlijke klokgevel. Het casco van het huis is nog grotendeels intact. Het is gebouwd van rode baksteen van 22 x 11 x 4,5 cm gemetseld in kruisverband (10 steenlagen 59 cm dik).

De begane grond en de verdieping waren verdeeld in een voor- en achterkamer, met schouwen tegen de westelijke zijmuur. Op de zoldering is beneden nog de afdruk te zien van een negentiende-eeuws portiek, dat door Kluitman werd verwijderd en vervangen door een nieuwe winkelpui die nog steeds aanwezig is.

Vlak voordat de slechte houten vloer vervangen werd, zijn tijdens graafwerk op deze plek gedeelten gevonden van twee oudere plavizenvloeren. Tegen de westelijke zijmuur was nog de afdruk te zien van een allang weer verwijderde trap, met onder de trap resten van een toilet met witte wandtegels en eronder een riooltje naar de gracht.

De kadastrale kaart van 1832 gecombineerd met kaartjes met gevelbeelden uit circa 1670 (Regionaal Archief Alkmaar). De onderzoekslocatie is groen en helrood ingekleurd. Bij Kapelsteeg 2A stond in 1670 een huis met trapgevel, dat in 1832 is verdwenen.

ONDER ÉÉN DAK

Het achttiende-eeuwse deel op de hoek (121-Noord) meet slechts 6 bij 8,5 meter, maar het huis is aan de achterkant 4,5 meter langer doordat een veel ouder buurpandje (121-Zuid) er dus onder hetzelfde dak bij is getrokken. De kap is in één bouwfasen over beide panden heen gezet. De spanten en spantbalken zijn voorzien van telnummers maar merkwaardig genoeg begint de telling met I bij de spant bovenop de tussenmuur met het oude achterpand. Vanaf daar wordt noordwaarts, richting Verdrunkenoord, doorgeteld tot VI. De beide meest zuidelijke spanten zijn niet zijn genummerd.

Het interieur van de voormalige winkel, met een merkwaardige houtconstructie die de muur van het tweede huis achter Verdrunkenoord 121 opvangt. Boven de doorgang een oude ontlastingsboog in het metselwerk van circa 1600.

Balklaag met console van het tweede pand, circa 1575/1625 (bij de westmuur).

Afdruk van een negentiende-eeuwse portiek op de zoldering achter de voorgevel.

Verdrunkenoord 121 in 1895 met rechts, voor hun woonhuis naast de drukkerij, het echtpaar P. Kluitman.

VERBORGEN HUIS UIT CA 1600

De situatie van vóór 1752 is nog te zien op een anonieme serie kaartjes van straatgevels in het Regionaal Archief Alkmaar, die zijn getekend rond 1670. Op de hoek stond toen een veel lager pandje zonder verdieping. Dat was de voorloper van 121-Noord. Het nog bestaande achterste deel, 121-Zuid, stond er toen al. Dit is van oorsprong een zelfstandig huis met een verdieping en met het dak parallel aan de Kapelsteeg. Het is gemetseld van bakstenen van 19,5 x 9 x 4,5 cm (10 lagen 54 cm dik). Het huis 121-Zuid heeft een zogenoemd houtskelet gehad met tussenbalken. In het midden was er een compleet gebintstel, bestaande uit verticale muurstijlen waarop de vloerbalken rustten. De muurstijlen zijn later verwijderd en de holtes zijn met baksteen opgevuld. Bij de vakken aan weerszijden ervan waren 'tussenbalken' aangebracht. Dat wil zeggen balken die zonder muurstijl in de zijmuur waren gelegd. Van één van de tussenbalken zijn de originele consoles nog aanwezig. Ze hebben een ojief-vormige profilering in renaissances-tijl, geheel volgens de mode van omstreeks 1575-1625. (In de Nieuwsbrief van april 2016, terug te vinden op erfgoedalkmaar.nl, geeft Odwin Ralling nadere uitleg over houtskeletbouw en profileringen).

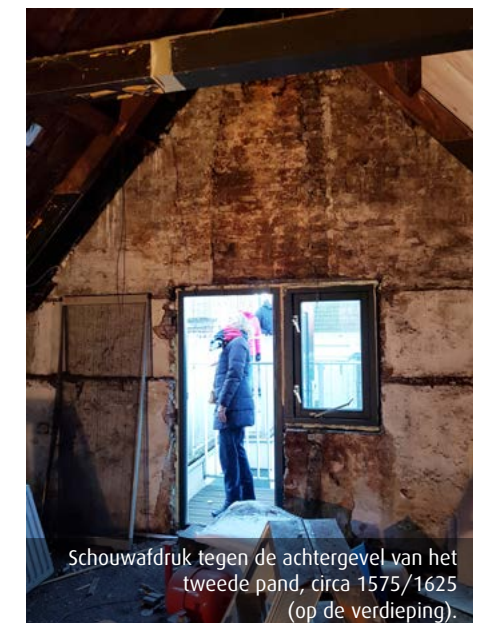
Het huis 121-Zuid had haardplaatsen tegen de zuidmuur beneden en op de verdieping. Op de begane grond was aan de westkant tegen de zoldering de afdruk te zien van een bedstede met aan weerszijden bergkastjes. Aan de oostzijde, de kant van de steeg, was de zoldering verrommeld, vermoedelijk omdat hier in de twintigste eeuw een trap is verwijderd.

In de late negentiende eeuw voegde Kluitman nog het derde pandje toe, met een eigen ingang bij Kapelsteeg 2A. Dit pandje heeft nog de originele rijk afgewerkte voordeur met puntig-ovale paneel en centrale knop en dient nu vooral als trappenhuis naar de verdieping.

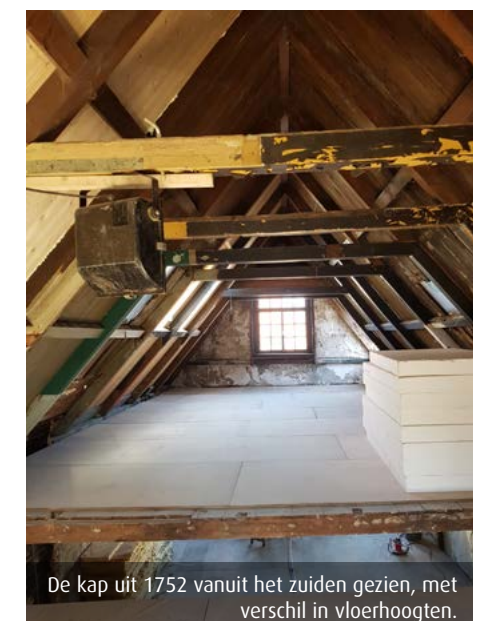
Peter Bitter, stadsarcheoloog

Bronnen: O. Ralling, 2016: Middeleeuwse houtconstructies beschermd door latere stenen muren, Nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar nr.45, april 2016, p.4-5. Regionaal Archief Alkmaar inv.nr. Aanwinsten 173A (kaartjes gevelbeelden). Regionaal Archief Alkmaar, Historisch Kadaster Alkmaar, zoekterm 'Kad.A730'.

Aftekening van de console van het tweede pand, circa 1575/1625.

Schouwafdruk tegen de achtergevel van het tweede pand, circa 1575/1625 (op de verdieping).

De kap uit 1752 vanuit het zuiden gezien, met verschil in vloerhoogten.

Op een spant en spantbalk in de kap is het telmerk IIIII gekrast. De onderdelen waren eerst op de grond geconstrueerd en gemerkt om ze daarna in de juiste samenstelling te monteren.

Wonen in een kerk

Familie van Leeuwen verbouwt kerk Oost-Graftdijk tot woning

Foto's (behalve de middelste): Tjitske van Leeuwen

Als kind fantaseerde ik er vaak over als ik in een kerk was: "Je zal hier maar wonen!" En dat is precies wat Tjitske en Jonas van Leeuwen gaan doen, samen met hun beide zoons van 16 en 18. Zij geven de negentiende-eeuwse hervormde dorpskerk van Oost-Graftdijk een nieuwe bestemming door er te gaan wonen en er een studio te bouwen voor Tjitske die fotograaf is. Hun princepaanvraag kwam in één keer door de monumentencommissie. Inmiddels wordt er druk gebouwd en nog voor de zomer wil de familie verhuizen.

Om dit prachtige rijksmonument voor de toekomst te behouden, was een nieuwe bestemming noodzakelijk. Een openbare functie voor het gebouw bleek, binnen een dergelijke kleine dorpsgemeenschap, niet realistisch. Al in 2010 had de Hervormde gemeente de kerk verkocht aan een kunstenaar die er zijn atelier inrichtte. Twee jaar geleden kwam

het opnieuw op de markt en nu doken Tjitske en Jonas van Leeuwen erop.

"Er zat geen woonbestemming op en die hadden we natuurlijk wel nodig," vertelt Tjitske. Dat is uiteindelijk ook gelukt, maar het heeft allemaal wel een tijdje geduurd. Je hebt te maken met allerlei procedures en de buurt moet natuurlijk ook de gelegenheid krijgen om zienswijzen in te dienen. Maar op een

gegeven moment was alles rond. Tenminste... dat dachten wij. We gingen lekker aan de slag en toen werden we opeens teruggefloten. Het bleek dat de omgevingsvergunning die we nodig hadden voor het bouwen nog niet rond was. Toen volgde er een bouwstop."

■ WAS DAT NIET FRUSTREREND?

"Ja, dat zou je misschien denken, maar wij hebben eigenlijk weinig last gehad van dit soort dingen. Dat komt ook doordat we vanuit het verleden wel wat gewend zijn met instanties. Uiteindelijk valt het me eerlijk gezegd alles mee hoe het is gegaan. Dat komt ook doordat de contacten met de gemeente Alkmaar zo goed zijn. Ze denken mee en zijn gewoon heel betrokken. Ze bellen je zelfs als je iets niet goed hebt ingevuld op een formulier. Dat hebben we echt nooit eerder meegemaakt!"

Het gezin Van Leeuwen woonde tot voor kort in Amsterdam, waar de jongens ook zijn opgegroeid. Tjitske: "Dat zijn wel twee echte Amsterdammertjes hoor. Die waren not amused toen wij besloten naar deze omgeving te verhuizen. Maar inmiddels zijn ze aan het idee gewend en vinden ze het ook wel spannend, wonen in een kerk.

En sinds ik vorig jaar een tijdje voor mijn werk in Zweden ben geweest, ben ik zo blij dat ik niet meer terug hoef naar Amsterdam! Ik ben echt gewend geraakt aan een rustiger leven. We wonen nu tijdelijk in een huurwoning in De Rijp maar we hopen deze zomer te kunnen verhuizen."

Tjitske en Jonas doen een groot deel van de werkzaamheden zelf: "Jonas werkt als kok, maar ik heb mijn werk als fotograaf tijdelijk op een

Tjitske van Leeuwen heeft haar werk als fotograaf voorlopig stilgelegd om al haar tijd aan de verbouwing te besteden.

De toekomstige slaapkamer in de kap van de kerk. Ronde foto links: Eén van de toekomstige slaapkamerramen.

laag pitje gezet en ben hier gewoon aan de slag gegaan. En dan blijk je toch veel meer te kunnen dan je denkt. Al huren we voor het specialistische werk wel mensen in. Zoals de keuken, de betonnen vloeren en bijvoorbeeld de isolatie."

■ NUL OP DE METER

Eén van de extra ambities uit het plan van de familie van Leeuwen is de kerk uiteindelijk helemaal energieneutraal te maken: "Die isolatie is daar een belangrijk onderdeel van. We maken gebruik van een speciaal materiaal, vervaardigd uit verpulverd krantenpapier dat brandwerend is gemaakt. Met dat materiaal zijn werkelijk alle tussenruimten gevuld. Hele vrachtwagens vol zijn erin gepompt!"

De kerk zal verwarmd worden met vloerverwarming, die gekoppeld wordt aan een warmtepomp. Tjitske: "Daarvoor moeten drie pennen de grond in van elk wel 100 meter diep. Daarvoor moesten we ook toestemming vragen, want de grond hier achter, waar ook de oude begraafplaats is, is niet van ons.

Trouwens, die begraafplaats wordt heel af en

toe nog gebruikt. Dat ontdekten we toen ze een tijd geleden kwamen vragen of ze de klok mochten komen luiden. Geen probleem natuurlijk, maar dat bleek dus voor een begrafenis te zijn."

Judith Flapper

De 18de-eeuwse preekstoel is verwijderd uit de kerk en wordt te koop aangeboden door een antiquair in religieus erfgoed (zie www.fluminalis.com).

Door de kerk te verbouwen tot woonhuis met studio, zonder het monument zelf aan te tasten, kan het behouden blijven voor de toekomst.

Monumentenstatus voor gemaal Oostmijzerdijk Remko en Rogier geven Mijzenpolder icoon terug

Geopend
tijdens Open
Monumentendag
8 september

Stel je voor: je koopt een stuk land in de polder waar nog een ruïne op staat van een oud stoomgemaal. Je besluit het gebouw in ere te herstellen en er een modern houten woonhuis naast te zetten. Je vraagt zelfs - met succes - de monumentenstatus aan voor het gemaal, zodat het voor het nageslacht bewaard blijft. Remko Volkers en Rogier Roord gingen het avontuur aan en verruilen nog dit najaar hun drukke stadse leven in Amsterdam-West voor een totaal nieuw leven in de polder in Schermerhorn.

Al jaren wonen Remko Volkers en Rogier Roord in Amsterdam. Remko is er geboren en getogen en ook Rogier, opgegroeid in het Twentse Denekamp, was al aardig aan het stadse leven gewend geraakt. Toch bleef de hang naar een rustiger plek aan hem knagen. Remko: "En dan moet je die stap dus toch gewoon een keer zetten met elkaar."

Maar hoe kom je dan terecht bij een gemaal in de polder?

Rogier: "Ik hield al een aantal jaren websites in de gaten met mogelijke interessante projecten. Dit gemaal kwam ik tegen op een site voor agrarische bestemmingen."

Remko: "We zijn gaan kijken en zagen wel mogelijkheden. Toch hebben we nog een tijdje gewacht met de beslissing."

Maar toen die beslissing eenmaal genomen was, ging alles snel. De agrarische bestemming was inmiddels aangepast, dus de mannen mochten ook gaan wonen op het perceel. Vervolgens schreven zij een brief naar de wethouder om de monumentenstatus aan te vragen voor het oude gemaal.

ICOON

Remko: "Gemalen maken een belangrijk deel uit van de geschiedenis van het polderland-schap. Er zijn nog wel wat gemalen intact maar er zijn er ook veel afgebroken. Wij willen dus graag de Mijzenpolder haar icoon teruggeven, door het gemaal geheel in oude stijl te restaureren."

Bij dat restaureren hoort voor de eigenaren ook het herbouwen van de hoge schoorsteen die ooit voor het gebouw heeft gestaan. Rogier: "Net als bij het gemaal in Opmeer, daar staat ook nog de schoorsteen. Een bijzonder gezicht in die vlakke polder."

SCHUURWONING

Naast het gemaal komt een zwarte zogenoemde 'schuurwoning', geïnspireerd op de zwart geteerde schuur die er vroeger stond. Dat is nog te zien op tekeningen uit de jaren veertig van de vorige eeuw. Remko: "Door er een zwarte houten woning naast te bouwen, slaan we als het ware een brug naar het verleden."

Rogier: "Maar het wordt wel een modern strak gebouw, dat vinden we zelf het mooist."

Remko: "Er waren eerst plannen voor historiserende bouw. Dan zet je er eigenlijk een pand naast, helemaal in de oude stijl gebouwd. En dan kun je dus niet meer zien wat nou oud is en nieuw. Wij vinden dat geschiedvervalsing. En de mensen van Monumentenzorg waren het helemaal met ons eens."

DUURZAAM

Remko en Rogier, die in het dagelijks leven samen een interieur-bouwbedrijf runnen, pakken hun project groots aan, in elk opzicht. Niet alleen architectonisch, maar ook op het gebied van duurzaamheid. Het hele project wordt namelijk autarkisch gebouwd. Dat wil zeggen dat alle benodigde energie zelf wordt gewonnen en er geen aansluiting komt op gas. Wel op elektriciteit, want zo kun je zelf gewonnen stroom terug leveren aan het net.

Rogier: "Op het dak van de houten woning komen straks wel 30 zonnepanelen plus zes heatpipes."

Remko: "En die zonnepanelen liggen er niet op, maar worden geïntegreerd in het zinken dak."

Terwijl we rondlopen op het terrein, komt één van de buurmeisjes nieuwsgierig kijken. Remko: "We hebben al heel goed contact met de burens. Er wonen hier twee jonge gezinnen en alles gaat in goed overleg."

Rogier: "Zij houden ook ons land voorlopig nog bij, door er schapen op te laten grazen."

Aan de achterkant van het houten woonhuis komt een glazen kas en beide gebouwen worden met elkaar verbonden door een glazen gang. Rogier: "Zo blijft het onderscheid tussen oud en nieuw duidelijk zichtbaar aanwezig."

De mannen zijn enthousiast over de samenwerking met de gemeente. Remko: "Mensen zeuren wel eens over gemeenten, maar wij hebben alleen maar medewerking gehad. Alles ging heel soepel, van het begin af aan. Het was lastiger om hier bouwstroom te krijgen dan de zaken met de gemeente te regelen."

Met het bouwen zijn ze inmiddels al een eindje op weg. En vlak voor ons bezoek aan het bouwproject is ook de monumentenstatus voor het gemaal een feit. Wij mogen de mannen melden dat de brief van de gemeente onderweg is.

Rogier: "Ja, dat vind ik zo ontzettend leuk, dat het nu een officieel gemeentelijk monument is!!"

Judith Flapper

Naast het gemaal komt een moderne 'schuurwoning' geïnspireerd op de houten schuur die er ooit naast stond.

Het gemaal

Het voormalige gemaal aan de Oostmijzerdijk ligt aan de oever van het riviertje de Gouw, te midden van het open veenweidelandschap in Schermerhorn. Het gemaal voerde tot 1920 het water vanuit de polder omhoog naar een molenkolk. Via de molenkolk werd het water verder afgevoerd naar de Beemsterringvaart.

Het gaat hier om een typisch negentiende-eeuws stoomgemaal. Dat is te zien aan de hoofdvorm, de constructie, het materiaalgebruik en verschillende details. Het is een ontwerp van J. Goldberg uit Hazerswoude die ook tekende voor onder meer het rijksmonument de Antagonist in Leidschendam. Opvallend is de nog aanwezige vijzelkom die de herinnering levend houdt aan de landschappelijke ontwikkeling van het veenweidegebied in de gemeente Alkmaar, met name in de Mijzenpolder.

Remko (rechts) en Rogier, die in het dagelijks leven samen een interieurbedrijf runnen, pakken hun project groots aan.

De vijzelkolom van het gemaal, nog helemaal intact.

De Grote Kerk nog maar 80 jaar geleden de instorting nabij

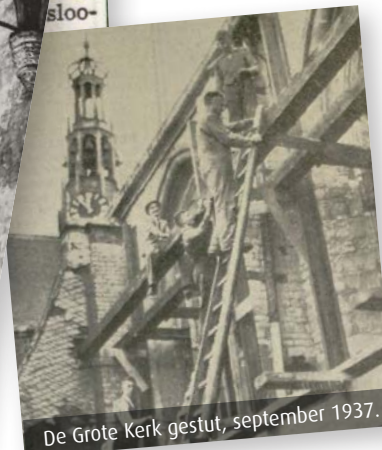
Preview publicatie
bouwhistorie
Grote Kerk
Meer previews (binnenkort op)
erfgoedalkmaar.nl

Als je de 500-jarige Grote Kerk nu in volle glorie ziet, kun je het je nauwelijks voorstellen. Toch is het de werkelijkheid. Nog maar tachtig jaar terug was het kerkgebouw door achterstallig onderhoud en financiële tekorten letterlijk de instorting nabij.

Houtrot, schimmel en lekkages hadden de constructie bijna onherstelbaar aangetast. Dat bleek toen in juli 1937 onverwacht één van de steunberen aan de zuidelijke hoge schipmuur inzakte. Door het dreigende instortingsgevaar moest de omgeving van de kerk onmiddellijk worden afgesloten. De zaak leidde landelijk tot ophef. De Telegraaf kopte in chocoladeletters: 'Alkmaars kerk totaal verwaarloosd! ROEM die in SCHANDE verkeerde. Kracht vernield; steen die op turf lijkt'. En andere kranten: 'Grote kerk te

Alkmaar dreigt in te storten. Steunberen bezwiken en gescheurd', 'Het koor een ruïne!' Over deze vergeten episode, het moeizame restauratiewerk en nog heel veel andere thema's leest u binnenkort alles in het boek 'De Grote Kerk van Alkmaar. 500 jaar bouwen en behouden', dat later dit jaar verschijnt. Met veel bijzondere foto's en afbeeldingen en een team van deskundige auteurs is het een nieuw standaardwerk over de bouwgeschiedenis van de kerk. Dat de Grote Kerk aan het eind van de middeleeuwen in slechts vijftig jaar is gebouwd, blijft een wonder. Maar zeker zo bijzonder is dat er al vijf-honderd jaar lang steeds opnieuw Alkmaarders zijn geweest die zich voor de instandhouding van het kerkgebouw inzetten.

Carly Misset

Timewarp: Havenzicht met Grote Kerk

Scheteldoekshaven

Zicht op de Scheteldoekshaven met links de voormalige school (gesloopt in 1982) van het Rijksopvoedings Gesticht (ROG). In 1895, voor de bouw van het ROG aan de Bagijnenstraat, werden op deze plek resten gevonden van een torenfundering van de voorganger van de huidige Grote Kerk. Inmiddels is vanaf de plek waar de foto genomen is, het uitzicht op de Grote Kerk verdwenen. Ook hier staan nu woningen (net als rechts op het nieuwe deel van de foto).

Meer timewarps zijn te zien op: bit.ly/timewarps

Mark Alphenaar,
Regionaal Archief Alkmaar

Geopend
tijdens Open
Monumentendag
8 september

Bunker Alkmaarder Hout opent op 5 mei als museum

75 jaar na de bouw wordt de bunker in de Alkmaarder Hout opnieuw in gebruik genomen. Het wordt een bescheiden museum rondom het thema W02. De bunker is de thuisbasis van de stichting Alkmaar 40-45 die voorwerpen en kennis verzamelt over de Tweede Wereldoorlog in Alkmaar en directe omgeving. Op 5 mei en vervolgens op elke eerste zaterdag en derde zondag van de maand is de collectie in de bunker te bewonderen.

De bunker aan de Wilhelminalaan, tegenover het ziekenhuis, is gebouwd in de Tweede Wereldoorlog. Vanaf begin 1943 was het de uitvalsbasis van Duitse manschappen die telefoonverbindingen moesten herstellen. Daarnaast fungeerde de bunker als knooppunt van Duitse telefoonverbindingen tussen Den Helder-Schagen-Bergen-Schoorl en Haarlem-Amsterdam.

De bunker is in eigendom van de gemeente Alkmaar en zal als museum worden geëxploiteerd door de stichting Alkmaar 40-45 die onder meer samenwerkt met het Regionaal Archief Alkmaar en de stichting Herdenkingsstenen Joods Alkmaar. Bunkerliefhebbers treffen in de bunker een aantal originele collectiestukken aan, zoals de kachel, de stalen deuren, schietluiken en een luchtfiltersysteem. Aan de buitenkant is nog goed te zien hoe de bunker vroeger gecamoufleerd was als woonhuis. Een deel van de bakstenen met metselwerk is nog aanwezig.

■ VERHALEN EN VOORWERPEN

Op de website bunker-alkmaar.nl is inmiddels een begin gemaakt met het plaatsen van verhalen en gebeurtenissen over Alkmaar in oorlogstijd.

De stichting is op zoek naar mensen die een verhaal hebben over Alkmaar tijdens W02. Maar ook met mensen die voorwerpen hebben uit die tijd die zij willen afstaan of uitlenen, wil de stichting graag in contact komen. Dat kan via een mail naar info@bunker-alkmaar.nl of bij de bunker zelf, tijdens openingstijden van het nieuwe museum.

Bunker open van mei t/m oktober

De bunker is van mei tot en met oktober geopend op elke eerste zaterdag en elke derde zondag van de maand. Ook op de landelijke bunkerdag op 9 juni en op zaterdag 8 september, de Open Monumentendag, is het museum geopend. De openingstijden zijn steeds van 10.00 tot 17.00 uur.

Om de exploitatie mogelijk te maken wordt een kleine financiële bijdrage van € 1,50 gevraagd. Kinderen tot en met 12 jaar hebben gratis toegang.

Zie voor meer informatie bunker-alkmaar.nl

De bunker is ingericht als museum over Alkmaar tijdens W02.

Historische dijkpaal van Zuider Rekerdijk gerestaureerd

De oude stadskern van Alkmaar valt buiten de West-Friese Omringdijk maar de wijken Oudorp, Huiswaard, De Mare en Daalmeer/Koedijk vallen er binnen. Op de dijk staan de nodige dijk- en scheidpalen. Een ervan brak af tijdens werkzaamheden in 2017. Deze dijkpaal, aan het begin van het fietspad Rekerdijk bij de Zeswielenbrug over de Hoornsevaart, is onlangs weer in ere hersteld.

Langs de West-Friese Omringdijk stonden van oudsher palen, op regelmatige afstanden van elkaar. Aan de hand van de nummers op de palen kon precies worden aangeduid waar een zwakke plek zat in de dijk of waar de dijk was gebroken.

Veel van deze palen zijn verdwenen maar gelukkig zijn in Alkmaar nog enkele oude dijkpalen bewaard. Zoals bijvoorbeeld de paal aan het begin van het fietspad Rekerdijk. Aan de zuidzijde is de naam 'Geestmerambacht' in de paal gebeiteld en aan de noordkant 'Zuider Rekerdijk No 0'. De Zuider Rekerdijk is onderdeel van de 126 kilometer lange Omringdijk. De paal markeert dus het begin van dit dijkvak.

Alkmaar rond 1900. De Omloopdijk slingerde oostelijk van Oudorp naar het Zeglis, vervolgens noordwestwaarts naar de Friese brug en dan via de Zeswielen en Huiswaard naar het Noordhollandsch Kanaal.

■ REKERDIJK

Op het punt waar de Zuider Rekerdijk op de Kanaaldijk uitkwam, staat nóg een paal. Deze is te vinden in de berm van het fietspad Oude Kanaaldijk tussen de Vlielandbrug en de brug in de randweg (N245) over het kanaal bij bedrijventerrein De Viaan. Op deze paal staat aan de zuidkant 'Zuider Rekerdijk No 8' en aan de noordkant 'Noorder Rekerdijk No 0', de naam van het volgende dijkvak.

De gerestaureerde paal Zuider Rekerdijk No 0.

De paal langs het kanaal dateert, net als de gerestaureerde paal, uit 1871.

■ HERINNERINGEN

De resterende palen langs de dijk vormen kleine maar mooie herinneringen aan de strijd tegen het water en het oude dijkbeheer. Bovendien vormen ze een onderdeel van het provinciaal monument West-Friese Omringdijk. Tot eind 1921 werd de Omringdijk van ruwweg Oudorp tot even voorbij Sint Maarten beheerd door het toenmalige waterschap met de lange naam 'Ambacht van Westfriesland genaamd het Geestmerambacht'. Tegenwoordig is de Omringdijk in beheer bij Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier. Dat heeft, samen met de gemeente Alkmaar, de onlangs afgebroken paal 'Zuider Rekerdijk 0' bijna onzichtbaar laten herstellen. De restauratie werd uitgevoerd door Haker Natuursteen BV.

Diederik Aten, historicus, Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier

[Lees het complete verhaal op erfgoedalkmaar.nl](https://erfgoedalkmaar.nl)

Starnmeer viert 375-jarig bestaan

De Starnmeerpolder ligt tegen de Beemster en is omgeven door het Noordhollandsch Kanaal, de Knollendamervaart, de Zaan en het Alkmaardermeer. Het is een prachtige polder met stolpboerderijen, wijde uitzichten, rust en stilte. Er wonen ongeveer 230 mensen. In dit jaar, waarin de polder 375 jaar bestaat, heeft een groep vrijwilligers het op zich genomen om er een feestjaar van te maken.

Een veiling van goederen en diensten bracht al een mooi startkapitaal op voor de viering van het 375-jarig bestaan. 2018 ging van start met een sfeervolle Nieuwjaarsbijeenkomst in het Heerenhuis te Spijkerboor. De plaatselijke toneelvereniging STV maakte een korte film, waarin met een knipoog werd teruggekeken naar het ontstaan van de Starnmeer,

en hoe het leven er nu is. Vanwege deze première gingen de genodigden in gala over de rode loper.

■ ZOMERFEEST EN AGRARISCHE DAG

Zaterdag 30 juni en zondag 1 juli is het zomerfeest gepland met onder meer een reünie, een presentatie van de historie van de Starn-

meer, pop-up producties, straattheater, open podium, muziekoptredens, jeugdactiviteiten, een fototentoonstelling, een optocht en een zeskamp.

Op 22 september wordt een agrarische dag georganiseerd met een optocht van oude trekkers, een kleinhuisdierenkeuring, een digitale koeienkeuring en nog veel meer. Ten slotte is de ijsclub al druk bezig met een programma voor het slotevenement, dat in winterse sferen zal worden gevierd.

Het complete programma is te vinden op starnmeer375.nl

Bijzondere betonnen villa Rosmade krijgt Oegstgeester pannen terug

Yvette Kleekamp en haar man Dimitri Heine wonen samen met hun dochter al een jaar of zes in Rosmade, de vrijstaande witgepleisterde villa aan de Parkstraat 3 in Alkmaar. De villa moet één van de eerste betonnen huizen zijn, ooit in Nederland gebouwd. Toen tijdens restauratiewerk ontdekt werd dat op de twee zijdaken van het pand oorspronkelijk zogeheten Oegstgeester pannen hadden gezeten, ontstond het idee die weer terug te brengen.

Hoewel betonbouw later heel gewoon is geworden, was het eind negentiende eeuw nog heel bijzonder om een huis van beton te bouwen.

De Romeinen maakten weliswaar al gebruik van beton, maar vervolgens was het bouw materiaal in de vergetelheid geraakt. En eind negentiende eeuw was het een nieuwe maar nog

uitvoerende bedrijf Novudak kwamen ook de zijdaken ter sprake. Die zijn ook aan renovatie toe maar op die daken liggen dus niet de oorspronkelijke pannen. Dat was ons zes jaar geleden, bij de aankoop van het huis al opgevallen." Nader onderzoek bracht naar voren dat de zijdaken van de villa oorspronkelijk bedekt waren met zogenoemde Oegstgeester pannen. Hoewel de pan voor het eerst gebakken werd in het Verenigd Koninkrijk, rond 1840, is de pan genoemd naar de plek waar hij later werd vervaardigd, het Zuid-Hollandse Oegstgeest. Het is een vrij zeldzame pan die je nog weinig tegenkomt. Kenmerkend aan de pan, die ook wel beverstaartpan of hartjespan genoemd wordt, is de hartvorm en de meestal blauw-achtige kleur. Verder is de pan voorzien van ribbels die zouden zijn afgeleid van een beverstaart. Die ribbels waren bedoeld om het water naar beneden te laten glijden en zorgden er tegelijkertijd voor dat de pannen bij het leggen in elkaar grepen.

■ EXTRA SUBSIDIE

Yvette: "Op initiatief van Novudak is vervolgens gekeken of het haalbaar zou zijn de daken te herstellen met de oorspronkelijke dakpannen. Liefst natuurlijk met extra financiële ondersteuning door de gemeente. En dat is dus gelukt. Vanwege de zeldzaamheid van de pannen, is een extra subsidie beschikbaar gesteld voor het aanbrengen van Oegstgeester pannen. Onze volgende stap is het verduurzamen van het gebruik van het monument. We hopen dat de gemeente daar ook positief tegenover staat."

Judith Flapper

Villa Rosmade vroeger en nu.

erg dure manier van bouwen. Dat kwam vooral door de hoge kosten van het materiaal. Dat de vrijstaande villa met de naam Rosmade van beton is, staat overigens nergens beschreven, ook niet in de officiële beschrijving van het gemeentelijke monument. Maar foto's van de muren aan de binnenkant, die gemaakt zijn tijdens de renovatie van het pand, laten het duidelijk zien.

■ ZIJDAKEN

De familie Heine-Kleekamp klopte aan bij de gemeente met plannen voor renovatie van het hoofddak en schilder- en stucwerk aan de buitenkant van het pand. Yvette Kleekamp: "Tijdens overleg met de gemeente en het

Hoewel nergens beschreven staat dat het huis van beton is, was dit tijdens de renovatie aan de binnenkant duidelijk te zien.

[Lees het complete verhaal op erfgoedalkmaar.nl](https://erfgoedalkmaar.nl)

Moriaanshoofd bergt uiterst zeldzame kamer

De alkoofkamer van Sijmon Schagen en Cornelia Kraft

Een alkoof met hemelbed in kasteel de Cannenburg, Vaassen, ca. 1730, foto collectie Gelderland.

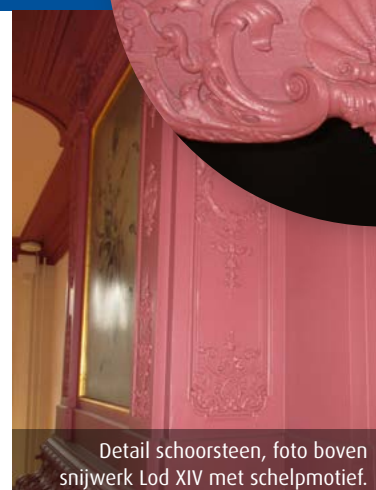
Het Moriaanshoofd aan de Langestraat 93 – ooit een sjeke herberg – maakt al jarenlang deel uit van het Stadhuis. Dat de eerste verdieping een wel heel bijzondere kamer herbergt, is echter pas sinds kort bekend. Kunsthistoricus Harold D.E. Bos met als specialisatie wooncultuur, ontdekte een uniek historisch interieurenssemble van een zogenoemde alkoofkamer: “Woonhuisinterieurs in Alkmaar uit het begin van de achttiende eeuw zijn op één hand te tellen. Deze alkoofkamer is uitermate zeldzaam.”

Ik ontdekte de bijzondere alkoofkamer tijdens mijn bezoek aan het Moriaanshoofd tijdens de renovatie in 2015. Ik was uitgenodigd om een advies te geven over de wandafwerking in de voormalige keuken, op de begane grond. Vervolgens liepen we het pand nog even door en kwamen we op de verdieping. Daar aan de linker achterzijde van het pand, ontdekte ik een zogenoemde alkoofkamer met een uniek historisch interieurenssemble uit 1718-1720, de tijd waarin de oude herberg werd verbouwd tot patriciërshuis. “Moet je kijken,” riep ik meteen, “dit is nog helemaal authentiek!”

Een alkoofkamer heeft een grote nis waarin een vrijstaand hemelbed kon worden geplaatst. Alkoofkamers uit het begin van de achttiende eeuw zijn uiterst zeldzaam. In kasteel de Cannenburg te Vaassen is nog wel een alkoofkamer uit deze tijd bewaard gebleven. Deze kamer is ingericht met een hemelbed uit circa 1730. De kamer in de Cannenburg geeft ons een indruk van de luxe situatie waarin ook Sijmon Schagen en Cornelia Kraft verkeerden. Dit echtpaar kocht het Moriaanshoofd in 1718. Daarvoor was het een voorname herberg voor officiële gasten van het stadsbestuur. Sijmon en Cornelia lieten het pand ombouwen tot een voor die tijd modern patriciërshuis, inclusief de bewuste alkoofkamer.

DANIEL MAROT

Het decoratieve lijst- en beeldsnijwerk van zowel plafond, lijsten, schoorsteen als alkoofnis, zijn duidelijk geïnspireerd op ontwerpprenten van de

Detail schoorsteen, foto boven snijwerk Lod XIV met schelpmotief.

Daniel Marot, Ontwerp uit Nouveau de Cheminées à la Hollandoise, vóór 1712, ets, Amsterdam, Rijksprentenkabinet. Rechts: zij aanzicht. De boezem rust op twee consoles. Uit C.W. Fock, (red.), 2001, Het Nederlandse interieur in beeld 1600-1900, p. 205, Zwolle 2001.

Moriaanshoofd, alkoofkamer, schoorsteen frontaal gezien. Foto, Harold Bos.

architect Daniel Marot(1661-1752) die destijds werkzaam was aan het stadhouderlijk hof. Marot gaf in 1703 in Den Haag een serie van 120 ontwerpprenten uit en in 1712 verschenen in Amsterdam nog eens ruim 230 prenten van zijn hand. Het zijn architectuur- en interieurprenten in de stijl van de Barok, ook wel Lodewijk IX stijl. Aan het Stadhouders Hof, voor de elite en de brede kring daaromheen waren het geliefde voorbeelden van een voorname smaak. Buitenplaatsen en heren- en grachtenhuizen werden naar deze Franse mode gebouwd en gedecoreerd en ook in Alkmaar werd dat voorbeeld gevolgd. De plaatselijke bouwmeesters en meestertimmerlieden gebruikten de ontwerpprenten als voorbeeld en pasten ze zelf naar de wensen van de opdrachtgevers aan.

Het Moriaanshoofd is een goed bewaard voorbeeld van de Barokstijl. Huize De Dieu, 25 jaar later in de Langestraat gebouwd als woonhuis voor burgemeester Carel de Dieu, is een fraai voorbeeld van de Rococo stijl in Alkmaar.

PLATTEGROND

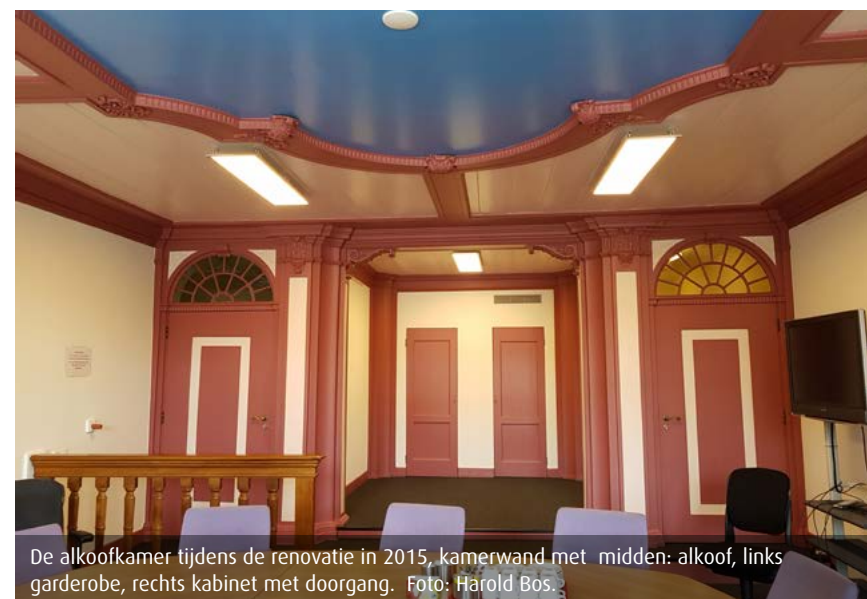
De plattegrond van de alkoofkamer in het Moriaanshoofd komt geheel overeen met het ontwerp van Daniel Marot voor een Amsterdams woonhuis uit 1712. Hier is, eveneens op de verdieping aan de achterzijde, een kamer gesitueerd met een alkoofnis, garderobe, kabinet en doorloop naar de voorkamer. Zo was het oorspronkelijk ook in de alkoofkamer in het Moriaanshoofd. De huidige entree is via de voormalige garderobe. Het kabinetje rechts van de nis heeft van oorsprong een doorgang naar de voorkamer.

In het ontwerp uit 1712 heeft Marot ook de plaats van het bed aangegeven.

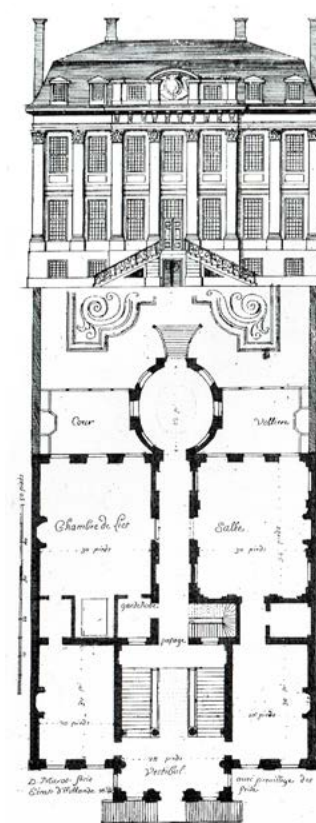
HOLLANDSE SCHOORSTEEN

De schoorsteen in het Moriaanshoofd is rijkelijk voorzien van fijn beeldsnijwerk van bladvoluten, kwastjes, eierlijsten, bandwerk en lambrekijns. Dit komt door de verflagen overigens minder scherp over. Centraal zien we een schelpmotief en de consoles lopen naar beneden spits toe. Dit fraaie snijwerk zien we ook bij de alkoof en in de lijsten aan het plafond. Wellicht kan in de toekomst kleuronderzoek van het houtwerk, het centrale plafondveld en (de latere) schildering van het schoorsteenstuk ons meer vertellen over de voormalige uitstraling van deze unieke alkoofkamer.

Harold D.E. Bos,
kunsthistoricus (specialisatie wooncultuur) en voorzitter
Stichting Huys Auerhaen

De alkoofkamer tijdens de renovatie in 2015, kamerwand met midden: alkoof, links garderobe, rechts kabinet met doorgang. Foto: Harold Bos.

Onderschrift bij plattegrond: Daniel Marot, Ontwerp voor drie stadshuizen in Amsterdam (detail van één woonhuis), links in het midden de alkoofkamer: ‘chambre de lic’, uit Nouveau Livre de Bâtimens de différentes penées, vóór 1712, ets, Parijs, École Nationale Supérieure des Beaux-Arts. Uit C.W. Fock, (red.), 2001, Het Nederlandse interieur in beeld 1600-1900, p. 184, Zwolle 2001.

Detailfoto: houten plafondlijsten en snijwerk ornamenten.

Bronnen: Bos, Harold D.E., Alkmaar 2012, in: Alkmaars Groene verleden, Huize De Dieu. De natuur als decoratie, p.70-89. Cox, J.M.C., Alkmaar 2005, De Heeren van Alkmaar. Regeerders en Regenten Vroedschap en Raad 1264-2005, p. 93. Fock, C. Willemijn, Zwolle 2001, Het Nederlandse interieur in beeld 1600-1900, p.170-173.

Bijzondere bodemvondsten

Een voorraadpot voor snuiftabak

Tabakswinkel Van der Pigge in Haarlem op een schilderij van C.F. Franck uit 1815.

In 1992 legde een verwoestende brand twee panden aan de Alkmaarse Langestraat in de as. Het gaat om de nummers 113 en 115/117, vlakbij de Grote Kerk. Tijdens de opgraving na deze brand zijn een heleboel voorwerpen uit de beerputten naar boven gekomen. Van deze vondsten, die bewaard worden in het depot, trekt een opvallende pot met tekst de aandacht. Het blijkt een voorraadpot voor snuiftabak uit de eerste helft van de achttiende eeuw, gevonden op huisnummer 113.

De snuiftabakpot uit de Langestraat is van faïence en is gemaakt in Delft. De pot is 13,4 cm hoog en is beschilderd met een blauwe tekst: HBOSE, met daar omheen een omlijsting met een kroon. De pot heeft de vorm van een vaas met een smalle opening.

Dergelijke potten, van hetzelfde model en met opschriften, zijn ook in Den Haag teruggevonden. De teksten op de potten blijken te verwijzen naar tabakswinkeliers die de snuiftabak in potten verkochten. Op één van de potten uit Den Haag staat het opschrift: TABAC BY I WBOSE A S HAGE, als verwijzing naar de snuiftabakhandelaar Johan Willem Bosé.

WBOSE lijkt verdacht veel op het HBOSE van onze pot. En dat kan kloppen, want Johan Willem Bosé heeft de zaak

in tabakswaren in 1750 overgenomen van zijn vader Johan Herman Bosé. Het is dus mogelijk dat de Alkmaarse pot toebehoorde aan zijn vader, wat klopt met de datering tussen 1700-1750.

Bij de snuiftabakspot moet ook een metalen deksel hebben gezeten, maar die is waarschijnlijk verloren gegaan. Vermoedelijk is onze snuiftabakspot ooit cadeau gedaan aan de man des huizes.

■ POPULAIR BIJ HET FRANSE HOF

Alhoewel in een aantal landen nog steeds tabak wordt gesnoven, wordt tegenwoordig veelal anders gedacht over roken en tabak snuiven. Het snuiven van tabak, ofwel het inhaleren door de neus van fijn gemalen tabakspoeder, werd via het Franse hof ten tijde van Lodewijk XIV modern. Deze noviteit werd vooral populair in Noord-Europa. Het snuiven van tabak beleefde zijn hoogtepunt in de achttiende eeuw.

Hoewel de dure snuiftabak meer bij de adel en welgestelden in gebruik was, werd in Schotland na 1720, het pijproken vrijwel verdrongen door snuiftabak, zeker ook bij de laagste klassen. Het snuiven van tabak was ook in Nederland zeer in trek. En handelsvolk als de Nederlanders nu eenmaal zijn, werd de snuiftabak geëxporteerd naar de zuidelijke en westerse landen van Europa.

De snuiftabak werd niet alleen voor het genot gebruikt, maar zou tevens helpen tegen onder andere kies- en hoofdpijn.

■ KOST VOOR DE NEUS

In het verleden waren er twee soorten snuiftabak, ofwel snuif. Snuif vervaardigd van karotten (langwerpige rol tabaksblad met een lengte van ongeveer 60 cm) en stelensnuif (fijngesneden en vermalen stelen van het tabaksblad). De stelensnuif wordt tegenwoordig niet meer geproduceerd.

Er zijn verschillende recepten bekend voor het zogeheten sausen van snuiftabak. Er gaat namelijk een heel proces vooraf aan het snuifwerk.

Allereerst wordt een mengsel gemaakt van water, keukenzout en potas (een mengsel van zouten, grotendeels bestaand uit kaliumcarbonaat). Vervolgens worden de tabaksbladeren geweekt in een kuip waarbij smaakmakers worden toegevoegd zoals rozijnen, honing, venkel of kaneel. Daarna worden ze opgerold, in linnen verpakt en met touw dichtgebonden. De zo gevormde 'karot' (letterlijk wortel) wordt geraspt en het schraapsel wordt tot poeder vermalen. Om de zo verkregen 'kost voor de neus' te bewaren, waren snuiftabaksdozen maar ook flesjes in die tijd gewilde objecten.

Karin Beemster, stadsarcheologie

Snuiftabakspot uit de eerste helft van de achttiende eeuw, gevonden in de Langestraat

Literatuur: Bitter, P., e.a. 1997: Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A), p. 107. Carmiggelt, A., 1991; Een beeld van een vondst, Haagse archeologische vondsten in particulier bezit, Den Haag (VOM-Reeks 1991-4), p.60-61. Gartner, L.B., 2018: Snuiftabak, 'het voedsel der neuzen', in: B. van der Lingen (red.), Jaarboek 2017 PKN Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen, p. 221-228.

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroep Erfgoed Alkmaar.

Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar, Joop Elsinga en Ritske Velstra.

Opmaak & vormgeving: stip180.nl

Druk: MarcelisDekavé, Alkmaar.

Eindredactie en interviews: Judith Flapper, Allesinbalans.nu

Gratis abonnement en tips voor de redactie: erfgoed@alkmaar.nl

Contact archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar, archeologischcentrum@alkmaar.nl

Contact monumentenzorg: Gemeente Alkmaar, Postbus 53, 1800 BC Alkmaar, monumenten@alkmaar.nl

Telefoon: 14 072

Zie ook erfgoedalkmaar.nl of, voor regelgeving en formulieren: alkmaar.nl

Erfgoed Alkmaar